

Gulyás Gizella

TEMERINI NÉPI GYERMEKJÁTÉKSZEREK

*„A játék tanít, életre nevel.
A játék alkotni, a világot szebbé tenni,
megváltoztatni serkent.
Tanítani kell tehát, mert nem öröklődik.”*

Dr. Andrásfalvy Bertalan

A minap lelkendezve mesélte egyik ismerősöm, milyen emlékezetes élményt szerzett városi unokáinak ebben a rémségekben, gondokban, bajokban jócskán ellátott világunkban: megmutatta nekik a régi népi eredetű játékszerek készítésének fortélyait. Azt a feledhetetlen gyönyörűséget és örömet, amelyet ezek a saját maguk csinálta szalmaló, kukoricaszár tehén, csutkababa, szárhegedű stb. okozott a gyermekeknek, minden várakozását felülmúlta.

A népi játékok alapját a gyermekkor játékaik adják. De minden életkorban igen nagy szerepe van a játéknak, szervesen hozzátartozik az ember életéhez, s ami ma hatványozottan fontos, megkönnyíti és megszépíti az életet, segíti az embert a világ megismerésében, az élet megértésében és a bajok elviselésében. A népi játékok nagymértékben fejlesztik az élni akarást, az életerőt, a küzdőszellemet. Megőrzik és fenntartják a hagyományos kulturális javakat és újakat termelnek: gazdag játékkultúrát hoznak létre. A magasabbrendű játékkultúra (színjátás) felé is a népi játékokon át vezet az út.

A népi játékszerek tartalma

A népi játékszerek milyenségét, lényegét több tényező befolyásolhatja. Közülük a legjelentősebbek: 1) a gyermek neme, 2) a földrajzi környezet, 3) a gyermek szűkebb környezete.

1) Már az óvodáskor előtt különbség mutatható ki a kislányok és kisfiúk érdeklődésében. Játékszerekészítésükben is eltérések figyelhetők meg. A kisfiúkat jobban érdeklik az állatok, a mezőgazdasági és a közlekedési eszközök.

A kislányokra pedig jellemző a baba, a lakberendezési eszközök, tárgyak és az ékszerek készítése.

2) A földrajzi környezet meghatározza a játékszerek anyagát és készítési lehetőségeit. Más anyagok kerülnek a síkvidéken élő gyermekek kezébe (kukoricaszár és csutka, cirok, bogáncs, mákgubó stb.), más a hegyvidékiekébe (fa, kő, csont) és ismét más a folyók, tavak, mocsarak mellett lakó gyerekek keze ügyébe (vessző, nád, sás).

A földrajzi környezet élő- és tárgyvilága is megjelenik a népi játészerekben. A hegyvidéki gyermek birkát, szamarat, öszvért, kecskét és faházat készít. A síkvidék szülőtte környezetének állatvilágát: lovat, tehenet, disznót, baromfiakat, szekeret és ekét stb. alakít ki. A folyó menti gyerek pedig nádimadarakat, vízben élő állatokat, halászszerszámokat, csónakot szerkeszt.

3) Miként a szűkebb környezet tükröződik a gyerekek beszédében és játékaiban, ugyanúgy a játékszerekészítésük is az otthonuk állataira, eszközeire és szokásaira irányul. Az ingergazdag környezetben élő gyermek képzelete gazdagabb és sokrétűbb. Az ingerszegény környezeti hatást igyekszik pótolni az óvodai nevelés és oktatás, valamint a szűkebb baráti kör.

Népi játékszerek és készítésük módja

A játékszereket felhasznált anyaguk szerint csoportosítottuk.

Fából, farönkből készült játékok

Szélmalom. Anyaga: farönk, faág. Segédanyag: szög. Szükséges eszköz: kiskalapács. Játékkészítési technika: szögezés. A játékkészítés menete: a szélmalom maga egy farönk és a forgó vitorla két darab egymásra merőlegesen a farönk felső részére szögezett faág.

Anyakoca malacokkal. Anyaguk: faág. Segédanyag: rézdrót. Szükséges eszközök: kés és ár. Játékkészítési technikák: faragás és lyukasztás. A játékkészítés menete: az anyakoca és malacai faágakból készültek. A fejrésznél kés segítségével meghegyezzük a fát, ez lesz a koca és a malacok orra. A koca lábai vékony ágacskák, míg a malacokéi rézdrót, ugyanebből készíthetjük a farkukat is.

Adatközlő: Móricz Lajos, 72 éves

Kukoricacsöből készült játékok

Kukoricaegérke. Anyaga: kukoricacső. Segédanyag: kukoricahéj. Eszközök: csavarhúzó és olló. Játékkészítési technikák: törés, morzsolás, vágás. A készítés menete: a félbetört hegyes végű kukoricacső aljáról lemorzsoljuk a kukoricaszemeket. A csavarhúzó segítségével kivett (a kukoricacső morzsolatlan részének mindkét oldalából) egy-egy kukoricaszem az egérke szeme. Kukoricahéjből vágjuk ki a füleket és a farkat, amelyeket csavarhúzóval a helyükre erősítünk.

Kukoricapatkány. Anyaga: száras díszkukoricacső. Segédanyag: diófalevél. Szükséges eszköz: olló. Játékkészítési technika: vágás. A készítés menete: a kukoricapatkány egy érdekes alakú, sötétebb színű száras kukoricacsőből készül, a szár a patkány farka. A füleket diófalevélből vágjuk ki, és ollóval erősítjük a helyükre.

Kukoricapólyás. Anyaga: kukoricacső, rongypokróc. Segédanyag: kukoricahéj, madzag. Szükséges eszközök: olló, csavarhúzó. Játékkészítési technikák: vágás, kötözés. A készítés menete: egy kisebb méretű kukoricacsövet rongypokrócdarabba pólyázunk, a pólyát madzaggal átkötjük. A baba feje alá kukoricahéj-párnát helyezünk. A kukoricacsőből csavarhúzó segítségével kivájjuk a pólyás szemeit és száját, azaz a helyükön kiszedjük a kukoricaszemeket.

Adatközlő: Kurilla Mária, 68 éves

Kukoricahéjből készült játékok

Anyóka. Anyaga: kukoricahéj. Segédanyag: mákgubó, vászondarab.

Eszközök: olló. Készítési technikák: vágás, hajtogatás, kötés, ragasztás. A készítés menete: az anyóka teste szárdarabra csavart kukoricahéj, a feje mákgubó, a kendője háromszög alakú vászondarab. Két keze összehajtott kukoricahéj, amelyet ragasztással kell a testhez erősíteni.

Adatközlő: Kurilla Mária, 68 éves

Kukoricaszárból készült játékok

Riska tehén. Anyaga: kukoricaszár. Segédanyagok: kukoricahéj, madzag, mákgubó, fogvájó. Szükséges eszközök: olló, kés. Készítési technikák: vágás, szúrás. A készítés menete: a rövidebb szárdarabot, a tehén fejét, egy fogvájó segítségével a hosszabb szárdarabhoz, a testhez erősítjük, a fülét kukoricahéjből vágjuk ki, a sarva félbetört fogvájó. Tögye mákgubó, farka madzag, lábai fogpiszkálók.

Kakas. Anyaga: kukoricaszár. Segédanyagok: kukoricahéj, fogvájó, kukoricacímer. Eszközök: olló, kés, ár. Technikák: vágás, szúrás. A készítés menete: először a kakas fejét (rövidebb kukoricaszár) készítjük el. Taréja kukoricacímer, amelyet az árral kifúrt pici lyukakba dugdosunk, csőre és szakja kukoricahéjből készül. A kakas testét (hosszabb kukoricaszár) és fejét fogvájó segítségével illesztjük össze. Szárnyait kukoricacímerből ragasztjuk a testre, a farkát, amely kukoricacímer, ár segítségével szúrjuk bele a szárba. Lábai fogvájók.

Szarvas. Anyaga: kukoricaszár. Segédanyagok: cirok, fogvájó. Eszközök: olló, kés. Technikák: vágás, szúrás. A készítés menete: a szarvas feje rövid kukoricaszár, amelybe belillesztjük a cirokszarvakat. Fejét és a hosszabb kukoricaszárból készült testét fogvájóval kapcsoljuk össze. Farka rövidre vágott cirokszár. Lábai pedig fogvájók.

Bakkecske. Anyaga: kukoricaszár. Segédanyagok: kukoricacímer, fogvájó. Eszközök: olló, kés. Technikák: vágás, szúrás. A készítés menete: a fej rövid kukoricaszár, szarvai félbetört fogvájók, szakálla kukoricacímer. Teste vastagabb és hosszabb szár, ebbe szúrjuk a kukoricacímerből a farkat és a fogvájókból a négy lábát.

Adatközlő: Nagy Anna, 62 éves

Csutkából készült játékok

Ökör. Anyaga: csutka. Segédanyagok: rézdrót. Technika: hajlítás. A készítés menete: az ökör egész csutkából készült testére a szarvakat és a lábakat 15 cm hosszúságú rézdrótokból áthajlítjuk a csutkán, és néhányszor megsodorjuk.

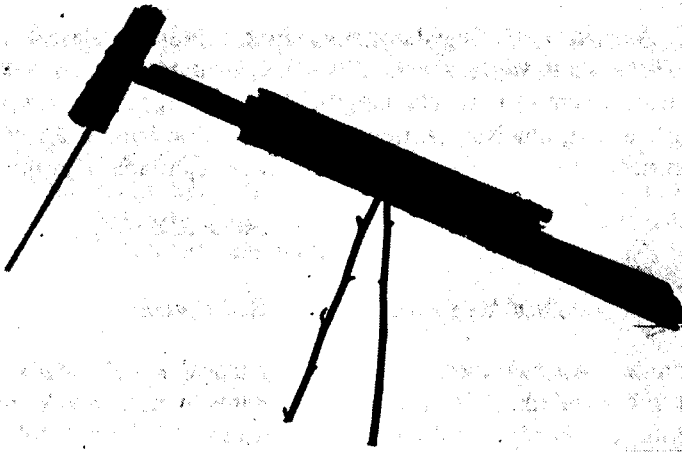
Pulyka. Anyaga: csutka. Segédanyagok: kukoricacímer, fogvájó, kis darab piros szalag. Eszközök: olló, kés, ár. Technika: törés, vágás, fúrás, ragasztás. A készítés menete: a pulyka feje az egész csutkának a felső vége, melynek a hegyét levágjuk, ide szúrjuk ár segítségével piros szalagból a pulyka „mérgét.” A nyaka fogvájó, a teste hosszabb csutkadarab, amelybe kukoricacímerből szárnyakat és díszes farkat illesztünk.

Lábai fogvájókból készülnek. Lábfeje két kis csutkadarab.

Adatközlő: Kurcinák Illés, 70 éves

Nádból készült játékok

Gólya. Anyaga: nád. Segédanyagok: rézdrót, faágacska. Eszköz: olló. Technikák: vágás, drótozás. A készítés menete: a gólya feje és teste rézdróttal összeerősített nádszálak. Nyaka és farka a testrésznél hosszabbra hagyott nádszálakból képzett; csőre és lábai vékony ágacskák.

Nádgólya

Béka. Anyaga: nád. Segédanyaga: rézdrót. Eszköz: olló. Technikák: vágás, hajlítás. A készítés: a béka „csontvázát” rézdrótból képezzük ki. Erre a vázra megfelelő hosszúságúra vágott náddarabokat felfűzve készül el a béka.

Adatközlő: Bakos Rozália, 66 éves

Szalmából készült játékok

Ló. Anyaga: szalma. Segédanyagok: rézdrót, faágacska, cirok, gyufaszál. Eszközök: olló, kés. Technikák: vágás, drótozás. A készítés menete: a szalmaló feje és teste rézdróttal összefogott szalmaszálak. Nyaka gyufaszál, lábai faágacsák, farka cirokszál. Füle rézdrótból hajlított.

Csacsi. Anyaga: szalma. Segédanyagok: rézdrót, fogvájó. Technikák: drótozás, vágás. A készítés menete: a csacsi fejét és testét 10–15 marékba fogott, öszedrőtozott szalmaszálból készítjük, megfelelő hosszúságúra vágva. A füle drótszállra húzott szalmadarab, a megfelelő helyre erősítve. A farka a testét alkotó szalmaszálaknál hosszabbra hagyott 3–4 szalmaszál. Lábai rézdróttal körütekert szalmaszálból készülnek.

Adatközlő: Nagy Sándor, 59 éves

Kóréból készült játékok

Cirmos. Anyaga: kóré (seprőkészítésre használt cserje). Segédanyagok: kukoricahéj, cirok, fogvájó. Eszközök: kés, olló. Technikák: vágás, szűrés. A készítés menete: a fej 1,5 cm hosszú cirokdarabból készül. A két füle fogvájóra ragasztott kukoricahéj, bajsza cirok, nyaka fogvájó. Teste 7–8 cm-es kórészár, a farka cirok, lábai félbevágott fogvájók.

Kesely. Anyaga: kóré. Segédanyagok: cirok, fogvájó, gyufaszál. Eszközök: olló, kés. Technikák: vágás, szűrés. A készítés menete: a kesely 3 db kóréből készül, a teste 10 cm-es kóré, ebbe fogvájó segítségével beleszűrjük az 5 cm-es hosszúságú nyakat, amelybe szintén fogvájóval beleszűrjük a 2,5 cm-es fejet. Fülei gyufaszáldarabokból készülnek, a farka cirok, a lábai fogvájók.

Adatközlő: Nagy Sándor, 59 éves

Dióból és mogyoróból készült játékok

Teknősbéka. Anyaga: dióhéj. Segédanyag: faágacska. Eszközök: kalapács, metszőolló. Technikák: törés, metszés. A készítés menete: a béka teknője fél dióhéj, nyaka hozzá ragasztott ágacska, amelynek a végén levő göb a feje.

Csibe mogoróvályúval. Anyaga: dió, mogoró. Segédanyagok: kukoricacímer, fogvájó. Eszközök: ár, olló, kalapács. Technikák: lyukasztás, törés, ragasztás. A készítés menete: a csibe feje egész mogoró, teste fogvájóval hozzáillesztett egész dió. Farka rövid kukoricacímer ragasztással felerősítve. Lábai félbetört fogvájók, vályúja fél mogoróhéj.

Gólya. Anyaga: dió, mogoró. Segédanyagok: cirok, fogvájó. Eszközök: ár, olló. Technikák: lyukasztás, vágás. A készítés menete: a fej egész mogoró, a csőre beleszúrt hosszú cirokszál, a nyaka fogvájó, a teste egész dió, farka cirokszálak, lábai a testbe szúrt fogvájók.

Nyuszi. Anyaga: mogoró, dió. Segédanyag: kukoricahéj, cirok. Eszközök: olló, kés, ragasztó. Technikák: vágás, ragasztás. A készítés menete: a diót és a mogorót szorosan fogvájóval összeillesztjük, a kukoricahéjből kivágott füleket és a cirokbajuszt a fejre ragasztjuk.

Pók és százlábú. Anyaga: mogoró. Segédanyag: cirokszálak. Eszközök: olló, kalapács, ragasztó. Technikák: törés, vágás, ragasztás. A készítés menete: a pók fél mogoróhéj, lábai csillag alakban a mogoróhéj aljára ragasztott hosszú cirokszálak.

Százlábú. A fél mogoróhéj aljára kétoldalt ragasztott 5–5 rövidebb és hosszabb cirokszálak

Adatközlő: Faragó Sándor, 47 éves

Bogáncsból készült játékok

Egérke. Anyaga: bogáncs. Technikák: rakosgatás, összeillesztés. A készítés menete: a kisebb-nagyobb bogáncsokból egérialakot illesztünk össze, a farkát kisebb bogánccsorból képezzük, majd két nagyobb bogáncsból testére illesztjük a füleket.

Asztal. Anyaga: bogáncs. Technika: rakosgatás, összeillesztés. A készítés menete: az asztal lapját egymás mellé illesztett bogánccsigumók képezik, az asztal lábait pedig 2–2 egymásra tapadt bogánccs.

Nyoszolya. Anyaga: bogánccs. Technikák: rakosgatás, összeillesztés. A készítés menete: egymás mellé két sorban összeillesztett bogánccsigumóból készül a nyoszolya tornya (ágyfej) és az alacsonyabb vége. A lábak: a fekvőrész aljára a sarkokra illesztett négy nagyobb bogánccsigumó.

Adatközlő: Lackó Mária, 45 éves

Az ismertett népi játékszerek készítmódjának leírása az adatközlők gyakorlatban bemutatott munkája alapján történt. A következő lépésben ezeket a játékszereket a temerini óvodában a képzőművészeti foglalkozás keretében elkészítették a kisgyermekek. Minden játékszerről fotódokumentáció is készült.

Hagyományörzés az óvodában

Az Újvidéki Pedagógiai Akadémia képzőművészetet és módszertant előadó tanáráként arra törekedtem, hogy a jövő pedagógusainak, pontosabban az óvodai nevelőknek figyelmét a népművészetünk kincseire, örökségeire irányítsam. Céлом az volt, hogy a mai napig vagy éppen a közelmúltig élő néphagyományokat összegyűjtsük, azaz megmentjük, ápoljuk, és a gyermekeknek, a jövő nemzedékének is átadjuk.

A változatokban gazdag népművészeti alkotások mint az óvodai pedagógusok nevelőmunkájának forrásai, eszközei fontos szerepet töltenek be a képzőművészeti nevelésben, mert segítik a gyermekek fejlődését. Felgyorsult világunkban kreativitásra, nyitottságra kell nevelnünk gyermekeinket, hogy képesek legyenek az alkalmazkodásra. Az új életkörülmények között nincs mindig elfogadható kapaszkodó. Az élmények meghatározzák a jövőt, ezért nem mindegy, milyen élmények, hatások, tapasztalatok érik a gyermekeket legfogékonyabb korukban. Az óvodai, de az alsó tagozatos nevelőkön is nagyon sok múlik. Ismertessük meg a gyermekekkel a természetet, a természetes anyagokat, de ne csak lássák, tapintsák őket, hanem dolgozzanak is velük, tetszés szerinti népi ihletésű játékszereket készítsenek belőlük. Ezáltal még nagyobb érdeklődést kelthetünk a természet, a növény- és állatvilág, ill. a természet és az ember kapcsolata iránt.

Népi játék készítése közben fejlődik a gyermekek kreativitása, megfigyelő-viszonyító képessége. Egyúttal megtanulják a természetes anyagok nevét, a színeket és az arányokat. A manuális fejlesztésen kívül a játékkészítés bővíti anyagismeretüket, fejleszti logikus gondolkodásukat, esztétikai érzéküket, gazdagítja érzelmvilágukat, gyarapítja szókincsüket. Egyszóval sokrétűen fejleszti az alkotó gyermek egész személyiségét.

A népi játékszerek készítésének nincs nagy hagyománya az óvodáinkban. A lemaradást igyekeztünk pótolni. A tapasztalat megmutatta, hogy a temerini óvodában a népi játékok készítése nagy érdeklődést és örömet váltott ki a gyermekek körében. A munka könnyen ment, ötletekben sem volt hiány. A környezetükből ismert anyagok felismerése külön élményt nyújtott nekik, és motiválta őket munkájukban. Ezek az anyagok könnyen megmunkálhatók, alkalmazásuk az óvodások részére sem okozott nehézséget. Anyaguk nem kerül pénzbe, ami anyagi gondjaink közepette nem elhanyagolható szempont, továbbá nem szennyezi a környezetet. A népi játékszereknek van jövője, és tegyük is meg mindent kibontakozása érdekében. Befejezésül idézzük József Attila sorait: „A népművészet a felgyülemlett jelenlevő múlt, hatékony emlék; mely irányítja a jövőt.”

Irodalom

BÁRON László–JUHÁSZ Antal–ZSÁKY István, 1979: *Rajz és kézimunka*. Tankönyvkiadó, Budapest

CSORBA Béla, 1988: *Temerini néphagyományok*. Forum Könyvkiadó, Újvidék

- IVIĆ, Ivan, 1986: *Zbirka dečjih tradicionalnih igara*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
- LACKÓ Tünde, 1990: *Népi gyermekjátékszerek készítése az óvodában* (kézirat) Magyar Néprajzi Lexikon. 1987: Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.
- MÉREI Ferenc–NAGY V. BINÉT Ágnes, 1981: *Gyermeklélektan*. Gondolat, Budapest
- MÉSZÁROS Vincéné, 1987: *Óvodai bábjátékok*. Tankönyvkiadó, Budapest
- PLATTHY György–Dr. RÓNAI Béla, 1982: *Népművészet*. Tankönyvkiadó, Budapest
- SZAPPANOS István, 1983: *Rajzolás, festés, tárgyalakítás*. Tankönyvkiadó, Budapest
- TROI, Fridrich, 1986: *Gyermeklélektan*. Tartományi Tankönyvkiadó Intézet, Újvidék